

CĂLĂTORII STRĂINI DESPRE PERSONALITATEA LUI SAMUEL VON BRUKENTHAL

Mihaela GRANCEA

Foreign Travellers about the Personality of Samuel von Brukenthal

During the first half of the 18th century, the interest of travelers was drawn mostly by the urban population and its multi-denominational character; on the other hand, the travelers who came to Transylvania during the second half of the century focused chiefly on traditional patterns, especially the institutionalized elements of the rural world (socio-economic status, cultural identities, religious spirit, interethnic relations). Most of the travelers who visited Transylvania and described the realities of this region came from the Central European space or from the Western Protestant world, namely from social-denominational areas in which the nobility was not being challenged at a social level (as in the case of France!). Similarly, the Transylvanian elites themselves, even during the clashes between the pro-Austrian and the anti-Habsburgs, did not create disturbances likely to stir the interest of the official European circles less involved in the Austrian-Turkish rivalry. The accounts left by foreign travelers who visited Transylvania and the Banat show little interest in the life of the elites because it was in no way different from the one present in the rest of Europe. Central and Eastern Europe was experiencing a penetration of the French model of administrative monarchy, but also of the French language itself, agent of acculturation by way of the elites and of the subsequent emergence of an active influence at local level, favoring a fruitful compromise between the universal vocation of the Western model and the colder East-European etiquette, in a social and cultural recovery of the European fringes. This social and cultural recovery would culminate with the emergence, in Transylvania and Banat, of Theresian reformism. This process can also be analyzed from the vantage point of the travel accounts which, through various case studies, managed to present the behavior and the attitude of the local elite, in its private and official contacts with the foreign travelers.

The 18th century, when the Austrian reforms proceeded to undetermine the medieval and pre-modern traditions and render institutions more homogenous, endangered the identity of the Saxon nation and inspired it to defend it. It is the context that Samuel von Brukenthal emerged as perhaps the most efficient and constructive representative of this nation. He is also emblematic for the manner in which pre-modern Transylvania accepted the Enlightenment, especially in its rationalist and utilitarian dimension, in an attempt to ground the reforms of the administrative monarchy in the existing tradition (which gave it dignity and prestige); this typical approach to the ideas of that time derived from the need to adopt the principles of the enlightened state by nevertheless respecting the tradition, including the political-administrative one, seen as a fundamental component of ethnic identity. Brukenthal's projects are particularly indicative of the manner in which the Baron envisaged the enlightenment of the Saxon nation. His socio-political pragmatism is reflected in the unique buildings erected at his initiative, in the development of the labor market and in the fact that Sibiu had become the true capital of Transylvania and of the Saxon nation. Brukenthal's residence became a „tourist attraction” for the cultivated travelers who passed through Sibiu. The fact that the Baron cultivated a type of social behavior illustrative of the qualities much appreciated by the European social and political elites was also mentioned by all the travelers who had the opportunity of meeting him and were impressed by the „civility” of his gestures, attitudes, and courteous words. The prodigious cultural activity carried out by Brukenthal is also mentioned, albeit briefly, by other travelers, interested exclusively in the collections related to their specific concerns. Very interesting are the impressions of a late traveler, roughly from the time of Brukenthal's death, boyar Dinicu Golescu, the first Romanian to experience a modern identity crisis. In the 19th century, Brukenthal's collections, which passed by legacy to the Saxon nation, still remained a significant landmark for Western travelers.

The exemplary figure of Samuel von Brukenthal remains emblematic for the Transylvanian elites, as more often than not the texts in question, while identifying some ethno-cultural differences existing between the Hungarian and Szekler nobility, and the saxon aristocrats, deem them rather inconsequential, more important for the social and cultural cohesion being the lifestyle and the allegiance to the representative institutional system: relatively homogenous, the social corpus expressed itself through the cultural individuality of the members of the elite.

Călătorii străini aflați prin spațiul transilvan abordează doar tangențial aspecte ale societății transilvane legate de viața privată și de mentalitățile specifice elitelor. Interesul călătorilor din prima jumătate a secolului al XVIII-lea se concentrează asupra populației urbane și a multi-confesionalității sale; în schimb, călătorii din a doua jumătate a veacului observă cu insistență cadrele tradiționale, mai ales formele instituționalizate ale lumii rurale (statut socio-economic, identități culturale, religiozitate, relații interetnice). Cei mai mulți dintre călătorii care au vizitat Transilvania și au descris realitățile specifice zonei proveneau din spațiul central-european sau din zona occidentală a lumii protestante, deci din arii socio-confesionale în care nobilimea nu creează

societăți dilematice (ca în cazul Franței!). Pe de altă parte, nici elitele transilvane, chiar și în perioada stării de confruntare dintre filo-austrieci și antihabsburgi, nu au creat mari provocări care să intereseze mediile oficiale europene mai puțin implicate în competiția austro-turcă.

După consolidarea regimului habsburgic, ideile iluministe sunt receptate în spațiul ungar și transilvănean, mai întâi de către nobilimea maghiară. Curtea vieneză va da tonul opțiunilor, modelor, gesturilor pe care lumea austriacă le copiase din spațiul francez și le adaptase, cu rigurozitatea germană cunoscută și clișeizantă. Viena politică și culturală facilitează apariția în sânul aristocrației maghiare a unei categorii particulare – *homines novi*. Familii din rândurile nobilimii mijlocii au căpătat coroana de baron sau conte și au manifestat mentalități și atitudini politice noi, pro-habsburgice; familii ca Ráday, Orczy, Fekete, Huszar (familie de nobili transilvăneni, la origine de români), Bornemisza, dar și familiile de magnați obediente vis-à-vis de austrieci, cel puțin până la 1784 – Teleki, Prónay, Radvànszky, Belezny, Vay, etc - catolice și loialiste, furnizoare de personalități culturale și iluministe ilustrează acest fenomen. Nobilimea protestantă, în timp, după înfrângerea curuților, deși va fi mai legată de Ungaria Estică, de spațiul german și elvețian protestant, se implică în programul reformist, și la un anumit nivel și în administrație (de la mijlocul secolului al XVIII-lea). Aristocrația maghiară și-a materializat/exprimit solidaritățile specifice, de clasă (la fel ca și elitele aristocratice din Europa occidentală și centrală) în arta barocă și în modul de viață vizibil în secolul al XVIII-lea.

Călătorii străini care prezintă câteva figuri reprezentative pentru elitele celor “trei națiuni” nu fac distincții (doar călătorii de formație teologică și cu misiuni apostolice dau în prezentarea personajelor, prioritate statutului teologic) esențiale cu privire la stilul de viață și comportamentele socio-culturale ale membrilor administrației austriece, aristocrației maghiare și patriciatului sășesc; în același corp de reprezentări și aprecieri sunt integrate și personalități din Transilvania (profesori și funcționari imperiali, pastori protestanți, etc). Cei mai mulți dintre observatorii străini care au insistat asupra elitelor, fiind de formație iluministă și teologală, au acordat puțin credit detaliilor referitoare la particularitățile vieții private. Practicarea unui mod de viață exersat în Europa determină sobrietatea relațiilor de călătorie în Transilvania – realitatea din spațiul intracarpatic fiind europeană (realitatea socio-culturală, urbană și confesională), deci neexotică, nu oferea reperatele proprii satisfacerii “curiozității” tipice secolului, și nici elementele necesare operațiilor de transformare a Celuilalt (aici societatea elitelor transilvane) în subiect și obiect referențial.

Identitatea săsească era mai puțin spectaculos-declarativă decât cea maghiară. După succesul Reformei, în Transilvania s-a constituit o legătură puternică între luteranism și identitatea etnică a sașilor. Confesiunea s-a manifestat ca ideologie a comunității (mai ales acolo unde aceasta din urmă nu se realizează ca structură, nu este o creație a mediilor oficiale); prin ea se explicau și se motivau atitudinile, comportamentele față de alte structuri comunitare. Pentru sașii din Transilvania, originea etnică și apartenența la luteranism erau sinonime.¹

Chiar și călătorii percep diferențierile de natură etnoculturală manifestate în spațiul transilvan; astfel, mai pregnant Domenico Sestini și Christoph Seipp (Lehmann) conturează trăsăturile națiunii săsești și ale identității sale. Sistemul politic tradițional al celor trei națiuni, care era cadrul politico-juridic al națiunii săsești, confesiunea luterană care reprezintă dimensiunea cultural-ideologică a comunității, urbanitatea ca spațiu geo-cultural exclusiv, teza barocă a originilor autohtone (getogote) – ofereau în secolul al XVII-lea sentimentul siguranței identitare constituite pe certitudini și solidarități puternice. După 1688, sub presiunea unei multitudini de factori politici și culturali, identitatea săsească cunoaște o perioadă de criză dramatică. Mai întâi, atitudinea Vienei romano-catolice vis-à-vis de sași nu este favorabilă, datorită atașamentului acestora față de luteranism, perceput de sași drept element vital al identității. Contestarea identității originilor construite în secolele XVI-XVII este provocată de renunțarea la teza barocă a autohtoniei sașilor. După demersul lui Franck von Franckenstein, ideea legată de germanitatea sașilor este asumată de cercurile săsești și germanofone. Mult mai dramatică este amenințarea națiunii săsești ca națiune politică. Tradițiile

---

¹ Paul Philippi, *Zum Selbstverständnis der Siebenbürger Sachsen im Zeitalter des Nationalismus und danach*, în: Weber-Kellermann, I. (ed.), *Zur Interethnik. Donauschwaben, Siebenbürger Sachsen und ihre Nachbarn*, Frankfurt am Main, 1978, pp. 231-239.

cele mai vechi de natură politico-juridică se legau de sistemul politic și juridic tradițional al Transilvaniei. Secolul al XVIII-lea, prin reformismul austriac ce viza subminarea acestor tradiții și uniformizarea instituțională, a generat pentru națiunea săsească aceste contestări, care totodată se constituie și în provocări ce vor stimula eforturile care vizează apărarea identității contestate. În acest context, Samuel von Brukenthal va fi, poate, cel mai eficient și constructiv reprezentant al acestei națiuni².

De altfel, deviza familiei Brukenthal *Fidem genusque servabo* (*Îmi voi servi credința și neamul*), felul în care Baronul a apărut interesele națiunii săsești în momente politice dificile. Sub monarhia administrativă a Habsburgilor, dar și ca urmare a atacurilor nobilimii maghiare, națiunea săsească era în situația de a-și pierde autonomiile instituționale garantate prin sistemul constituțional funcțional până la stăpânirea austriacă. Brukenthal intervine pe lângă suverană și Iosif al II-lea ori de câte ori statusul națiunii săsești era amenințat de: fiscal care încerca să-i asimileze pe sași iobagilor la plata zeciuiei (1758); de *“Rescriptul de concivilitate”* prin care Iosif II desființa privilegiile locale, anula dreptul exclusiv de proprietate și de cetățenie a sașilor pe pământul săsesc care de altfel a fost decretat pământ al coroanei, iar țărani sași au devenit țărani camerali, aserviți fiscalului; de cercurile aristocrației maghiare care viza scăderea puterii socio-economice a sașilor; audiențele la împărat (tot atâtea demersuri eșuate între 1783-1785); apărător al drepturilor națiunii sale în 1791, (în fața Dietei transilvănene), precum și prevederile testamentare stabilite de Baron cu privire la destinul colecțiilor sale, demonstrează atașamentul acestuia față de națiunea al cărui reprezentant luminat se considera. De altfel, Brukenthal este personajul referențial și pentru maniera în care Transilvania premodernă își asumă Luminile, îndeosebi raționalismul și utilitarismul acestora, în încercarea de a altoi pe tradiție (ea asigură demnitate și prestigiu) reformismul monarhiei administrative; această manieră specifică de abordare a ideilor epocii decurge din nevoia de integrare în sistemul statului iluminist, dar și din dorința de a păstra tradițiile, inclusiv cele

---

² S-a născut la 26 iulie 1721 ca fiu al lui Michael Brekner din Nocrich, jude regal înnobilit după războiul curuților. Samuel Brukenthal a frecventat colegiul unitarian din Târgu Mureș, iar apoi liceul evanghelic din Sibiu. După un scurt stagiul funcționăresc în calitate de cancelar gubernial, din primăvara anului 1743, tânărul Brukenthal a urmat cursurile facultății de drept al Universității din Halle; aici l-a cunoscut pe Martin Schmeitzel, istoric și numismat care îi va încuraja pasiunea de colecționar. Tot aici patricianul sas a intrat în rândurile mișcării masonice, legând relații cu cercurile elitiste ale lumii germane. Cel de al doilea război silezian l-a obligat să părăsească Halle, stabilindu-se în Jena pentru a-și continua studiile universitare. După consumarea episodului studentesc, în vara anului 1745 Baronul s-a întors în Transilvania, pregătindu-se pentru o carieră în administrație și pentru un mariaj care să-i ofere oportunități sociale, dar și stabilitate afectivă; s-a căsătorit cu fiica primarului sibian Klockner, devenind cetățean al orașului. Cariera a fost mai lentă ca evoluție – mai întâi a ocupat postul de secretar principal al primăriei, iar din 1751, vicienotar. În 1753 a făcut prima audiență la Maria Theresia, care va fi impresionată de personalitatea patricianului sas. Reîntors de la Viena, Baronul a mai lucrat cinci ani la guberniu, contribuind la introducerea unui nou sistem fiscal. În 1758 s-a prezentat la Viena cu o nouă misiune din partea națiunii săsești care era confruntată cu pretențiile exagerate ale fiscalului. La această a doua audiență, Baronul a obținut bunăvoința suveranei vis-à-vis de revendicările sașilor. Curând, Baronul a fost numit consilier gubernial, iar din 1761, comite al sașilor; câteva zile mai târziu, a devenit cancelar provincial.. Din 1764 i s-a încredințat președinția unei comisii aulice, fiind implicat în mecanismele politico-administrative care asigurau autonomia Transilvaniei. Un an mai târziu, Brukenthal a fost numit președinte al Cancelariei aulice, situându-se astfel printre vârfulurile ierarhiei administrative. Deținând această funcție ani de-a rândul, Baronul a fost un funcționar exemplar, eficient și loial coroanei. La 6 iunie 1774 a avut loc numirea lui Brukenthal în funcția de președinte a guberniului, poziție care l-a solicitat, impunându-i un orar profesional și social foarte dinamic. Drept recunoaștere a talentelor sale manageriale, Baronului i s-a încredințat conducerea Transilvaniei la 16 iulie 1777. Cu toate opozițiile venite din partea cercurilor vieneze și transilvane catolice, Brukenthal a fost reconfirmat la 30 noiembrie 1780. Datorită competenței sale, deși a avut raporturi încordate cu Iosif al II-lea, Baronul a fost menținut în funcția de guvernator până în 1787. La 7 ianuarie 1787, printr-o notă olografă, Împăratul hotărâ înlocuirea lui Brukenthal cu Bánffy. Căderea în dizgrație a fost urmată de șicane, de reducerea pensiei, chiar de supraveghere polițienească. Baronul nu s-a lăsat însă afectat de aceste episoade de ostilitate; pe măsura puterilor s-a implicat în problemele politice, dar mai ales și-a continuat demersurile culturale: sprijinirea inițiativelor locale, dar mai ales mărirea patrimoniului artistic și științific presupus de galeria și biblioteca sa (la 1783 galeria deținea 712 de tablouri, iar la 1800 conținea 1000 de pânze etalate pe școli artistice în cele 13 săli de la etajul al doilea al palatului sibian). A murit în primăvara lui 1803, după ce printr-un testament și-a donat colecțiile *“în proprietate veșnică și de necontestat Gimnaziului Evanghelic din Sibiu”*- vezi *Testamentul Baronului Samuel von Brukenthal*, Arhivele Naționale. Direcția județeană Sibiu, *Colecția de documente Brukenthal* CD 1-51, nr.28; beneficiarul, Gimnaziul Evanghelic a transformat această posesiune într-un muzeu care s-a deschis pentru public în 25 februarie 1817

politico-administrative considerate drept fundamente ale identității. Îndeosebi proiectele lui Brukenthal oferă indicii despre viziunea pe care Baronul o elaborase cu privire la afirmarea în cadrele iluminismului ale națiunii săsești: proiectul program care viza înființarea unei universități protestante la Sibiu, introducerea unui nou sistem fiscal care să conserve autonomiile tradiționale dar care presupunea și reducerea impozitelor, îmbinarea elementelor de identitate specifică care presupuneau cultivarea tradițiilor culturale și istorice cu exercițiul noilor atitudini și comportamente socio-culturale; transformarea reședinței sale sibiene într-un factor de sociabilitate specifică; promovarea în sud-estul provinciei a unei agriculturi eficiente și moderne ce presupunea introducerea unor culturi de plante mai productive (cultivarea pe scară largă a cartofului, a trifoiului, importarea din pepinierele austriece a multor soiuri de pomi fructiferi; Baronul transformă Avrigul într-o stație pilot pentru aclimatizarea de plante, serele sale și pământurile fiind celebre pentru oranjeriile care alăturau lămâi, portocali, curmalii și ananași); construirea unui palat emblematic pentru arhitectura epocii care îmbina funcționalul cu estetica barocă; susținerea societăților culturale săsești care funcționau ca agenți ai educației iluministe: *Societas philohistoriorum* care a publicat cronicile transilvane și *Societatea de lectură*, a personalităților precum medicul Ion Molnar-Piuariu, istoricul August Schlözer; a sprijinit editarea primei reviste științifice locale *Siebenbürgische Quartalschrift*; a introdus muzica de cameră în Sibiu, a sprijinit inițiativa de realiza un teatru sibian permanent; și mai ales muzeul său, biblioteca și colecțiile erau destinate unui acces care depășea cadrele beneficiului restrâns, egoist ca în cazul unor demersuri culturale asemănătoare³; atașamentul și generozitatea Baronului vis-à-vis de națiunea săsească se reflectă în hotărârea Baronului care prevedea că dacă linia Brukenthal s-ar fi stins, toată averea ar fi trecut în posesia națiunii săsești, „care nu va muri niciodată”⁴. Conștientizarea poziției de lider charismatic și nu orgoliul explică demersul de a-l așeza la curtea sa pe artistul Martin Stock care urma să-i picteze portretul. Fără îndoială însă portretul cel mai măgulitor i l-a realizat călătorul Christoph Ludwig Seipp (director de trupă teatrală și francmason) pe la 1788: “Nu doresc s-o iau înaintea viitorilor biografi ai fostului guvernator, Baronul von Brukenthal, dar doresc să remarc faptul că acest bărbat se enumeră printre oamenii remarcabili ai timpului nostru. Este imposibil să nu te oprești în momentul în care îl întâlnești întâmplător sau să nu întorci capul după ce te-ai despărțit de el. Să devii prin eforturi proprii un mare om de cultură, om de stat sau nobil nu este un lucru ieșit din comun. Toți oamenii remarcabili au apărut la timpul, în locul și în împrejurări favorabile ascensiunii lor. Despre Baronul von Brukenthal s-ar putea afirma mai curând că cele trei condiții esențiale nu i-au fost favorabile. Detractorii săi vor afirma că a fost abil în exploatarea momentelor prielnice. Dar numai oamenii extraordinari sunt capabili să recunoască oportunitățile, să le capteze și să le valorifice la modul substanțial”⁵. Același autor remarcă în alte rânduri, căci a călătorit deseori în Transilvania, că în calitate de guvernator Baronul a manifestat o viziune socio-politică pragmatică, ridicând edificii deosebite, lărgind piața muncii și instituind Sibiu într-o adevărată capitală a Transilvaniei și a națiunii săsești⁶. Un alt călător, savantul Domenico Sestini, cu un elan mai temperat în fața colecțiilor, pe care totuși le consideră de excepție, lansează vis-à-vis de personalitatea Baronului o formulă mai sintetică, dar și mai edificatoare, direct legată de opera culturală a lui Brukenthal: „Dacă acest bărbat își va duce la împlinire înalte scopuri, cred că ar putea fi numit, în mod legitim, geniul Daciei [...] Astfel, Sibiu ar deține o bibliotecă bogată, o colecție de tablouri, un muzeu de istorie, o grădină botanică, dacă planurile și laudabilele intenții ale acestui strălucit Mecena se vor împlini”⁷.

³ Baronul a început să colecționeze de timpuriu; de altfel, cabinetul său este menționat ca importantă după galeria imperială și cea a principelui Lichtenstein - *Almanach de Vienne en faveur des étrangers*, ed. J. Kurzböck, 1773, Vienne, p.180.

⁴ Horst Klusch, *Introducere*, în: Carl Gollner, *Samuel von Brukenthal. Viața și opera*, trad. Gudrun -Liane Ittu, F. D. G. R., Sibiu, 1999.

⁵ *Reisen von Pressburg durch Mähren, beyde Schlesien, und Ungarn nach Siebenbürgen, und von da zurück nach Pressburg, In drey Abtheilungen*, Frankfurt und Leipzig, 1793, pp. 254-255.

⁶ *Ibidem*, pp. 257-260.

⁷ Domenico Sestini, *Viaggio curioso-scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Viena*, Florența, 1815, pp. 75-76.

Faptul că Baronul exersează în practica relațiilor interumane acele calități mult cultivate în cercurile elitelor socio-politice europene este subliniat de toți călătorii care au intrat în contact direct, fiind impresionați de “civilitatea” gesturilor, atitudinilor și cuvintelor sale pline de curtenie. Primul și cel mai încântat de aceste particularități comportamentale a fost arheologul și numismatul Domenico Sestini, un personaj interesant și ușor vanitos, călător pasionat, aflat deseori în compania unor diplomați cunoscuți (la Constantinopol a frecventat casele miniștrilor străini acreditați pe lângă Poartă). Acesta redă în detaliu orarul călătoriei sibiene de două zile⁸, care a presupus contactul oficial cu Guvernatorul și vizitarea colecțiilor de artă, a domeniului și castelului de la Avrig, reîntoarcerea la Sibiu și vizitarea bibliotecii, “mărețul prânz” de la Guvernator, și din nou o nouă vizitare a colecțiilor, de data aceasta a celor care îl interesau mai mult: *cărți cu referire la antichități, colecții de medalii romane, consulare și grecești de aur, argint și aramă, monede medievale, statuete și busturi, basoreliefuri descoperite în Transilvania, colecția de minerale...*⁹ Cel mai mult însă Sestini pare impresionat de considerația arătată de Baron, de faptul că a fost primit de acesta “cu multă afabilitate”, iar guvernatorul “a stat câteva ceasuri” de vorbă cu călătorul, ghidându-l printre colecțiile palatului său¹⁰. Formule asemănătoare le folosește și un alt călător, mineralogul John Petty, care deși nu avea vreo calitate oficială specială în timpul călătoriei sale transilvane, s-a bucurat de sprijinul baronului, care în numele unei anumite solidarități culturale asumate i-a oferit acestuia găzduire, escortă și importante scrisori de recomandare pentru continuarea voiajului și prin Țara Românească. Acesta, recunoscător, îi va descrie itinerarul călătoriei sale într-o serie de scrisori, în care laudă obiceiul Baronului de a fi “afabil mai ales cu cei cu preocupări culturale”¹¹. O călătoare care l-a vizitat într-o scurtă incursiune turistică, Lady Craven, remarcă de asemenea, faptul că a fost “bine tratată” de guvernator, care de altfel o impresionează nu numai prin valorile colecției de artă, dar și prin longevitate, prin “multa judecată”¹². Câțiva ani mai târziu, la 1794, un profesor de la Colegiul Pembroke din Cambridge care își însoțea unul din discipolii bogați într-un *Grand Tour* “oriental”, poposește în Sibiu; universitarul englez scrie în jurnalul său despre faptul că atunci când și-au manifestat curiozitatea de a vizita “muzeul bogatului baron Brukenthal” de care auziseră că merită văzut, baronul i-a primit *cu mare cordialitate, insistând să rămânem pentru cină...*¹³ Ultimul călător contemporan cu Baronul și care oferă detalii cu referire la personalitatea lui Brukenthal este D. Clarke, care dă de înțeles că gazda sa este un produs cultural al națiunii săsești, o concretizare a “politeții germane”, care de altfel i-a vorbit cu pasiune despre istoria sașilor. Același străin este atras de stilul baronului de a conversa: rațional, interesant și plin de farmec¹⁴. De altfel, acest din urmă călător conturează o imagine apropiată de cea realizată de istoriografia săsească din secolul al XIX-lea – Brukenthal ca apărător și promotor al identității națiunii sale¹⁵. Dincolo de acțiunile sociale și culturale care certifică acest atașament, Baronul se manifestă ca un om care își reprezintă epoca. Incursiunile în cunoaștere se articulează la un sistem de comportamente socio-culturale care făceau din Brukenthal o personalitate exemplară; amintim, în acest context, obiceiul baronului de a organiza dineuri și concerte¹⁶ în cinstea oaspeților săi, precum prințesa Cantacuzino la 1790. De altfel, asemenea atitudini sunt cultivate de membrii

⁸ *Ibidem*, pp. 70-73.

⁹ *Ibidem*, p. 73.

¹⁰ *Ibidem*, p. 70.

¹¹ *Briefe an den Fereiherrn Samuel von Brukenthal*, în: *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 1903, pp. 679- 682; 682; 685-686; 707-709.

¹² *A Journey through the Crimea to Constantinople in a series of letters of Elisabeth Lady Craven*, London, 1789, p. 322.

¹³ Robert Stockdale, *Scrisori și fragmente din jurnal*, în: *Călători străini despre țările române*, vol. X, II., București, 2001, p. 1244.

¹⁴ D. Clarke, *Travels in Various Countries of Europa, Asia and Africa*, vol. VIII, London, 1818, pp. 286-293; în secolul al XVIII-lea conversației i se atribuiă calități sociale de excepție, ea asigura interacțiunea individuală în cadre intime, fiind o condiție a educației și toleranței, dar și un preambul al prieteniei - vezi tratatul lui Christian Thomasius, *Schiță de înțelepciune politică*, 1710 - practica saloanelor, societățile de lectură, principiile pedagogiei sociale.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Brukenthal, grație formației sale și contactelor culturale cu lumea vieneză, dar și din dorința de a educa, a introdus în Sibiu muzica de cameră; din 1774 organiza bisăptămânal serate muzicale numite *Collegium musicum*.

elitei central-europene, posesori de “cabinete de curiozități” care încep încă din secolul al XVII-lea să acorde unui număr restrâns de oameni, de regulă colecționari sau călători de statut socio-cultural superior, privilegiul de a le vizita și admira colecțiile¹⁷. Brukenthal va fi însă mult mai generos, deschizând după 1790 porțile palatului său din Sibiu pentru un număr mai mare de vizitatori pe baza unui orar bine stabilit¹⁸.

Despre prodigioasa operă culturală a lui Brukenthal vorbesc, ce-i drept lapidar, și alți călători, interesați de colecțiile care erau legate de propriile lor preocupări. Este îndeosebi cazul celebrului mineralog Lazzaro Spallanzani care a explorat în Transilvania (mai ales Ocna Sibiului), adunând zece lăzi de mostre zoologice (fosile) și geologice. Cu prilejul prospecțiilor și a contactelor cu administrația, Spallanzani i-a cunoscut pe Ignác Batthyány și pe Samuel von Brukenthal, apelând la ajutorul administrației Zlatnei și al Baronului pentru a-și putea transporta materialul științific la Viena și de aici, la Pavia; din nefericire, nici una dintre lăzile amintite nu au ajuns la destinație în timp oportun. Brukenthal a transferat responsabilitățile asupra lui Teleki, iar acesta din urmă unor subalterni neeficienți. Poate de aceea, în memoriile sale, mineralogul italian este foarte pernicios cu referirile la adresa colecțiilor Baronului¹⁹. Despre aspecte ale vieții private practicate de elitele transilvane în genere, în descrierile de călătorie, nu se fac detalieri, probabil și datorită faptului că transilvănenii, cel puțin în secolul al XVIII-lea, trăiau la standardele occidentale; neexistând diferențieri vizibile între sistemul de valori socio-culturale exersat de lumea occidentală și cel din societatea transilvană și logica observatorilor străini fiind aceea de a semnala neasemănările existente, nu există descrieri detaliate cu referire la traiul elitelor din Transilvania (existența cotidiană nefiind exotică, nu oferea perspective operațiilor referențiale). Mediul privat al Baronului constituit de palatul său, dar mai ales de cabinetul său de curiozități, biblioteca și grădina sa care rivalizau cu cele din spațiul central-european, sunt des amintite ca și componente ale unui *loisir* comparabil cu cel al unui *Homo Europaeus* modern; frecventarea mediului universitar german de la Halle și Jena, inițierea sa în segmentele fundamentale ale culturii iluministe (științele juridice și politice, filosofia și teologia, interesul pentru universalitatea istoriei, dar și preocuparea pentru istoria regională, am zice noi, specifică arealului central-sud-estic), contactele cu cercurile înalte ale lumii europene (incluind aici și sistemul de vase comunicante al francmasoneriei) au avut ca rezultat familiarizarea sa cu modul de viață occidental, cu manierele de esență franco-germană. De aceea, Samuel von Brukenthal, figură reprezentativă a iluminismului de influență germană, este considerat drept principalul artizan al sistemului socio-cultural de integrare în europenitate. Pe Sestini, la Avrig îl impresionează “casa încăpătoare” și grădina prin maniera în care este constituită, prin numărul și frumusețea speciilor de maci, biblioteca îi pare reprezentativă pentru spiritul european, demnă de interesul savanților epocii; de aceea, nu întâmplător realizează o inventariere a rarităților bibliografice, constatând că Baronul a făcut cheltuieli imense pentru a achiziționa, mai ales de pe piața vieneză a cărții prin bibliotecari cunoscători, specializați (precum savantul S. Hahnemann), cărți manuscrise, incunabule și Fondul Transilvanic, etc. Cele mai entuziaste și detaliate referiri cu privire la frumusețea și confortul mediului privat a Baronului le realizează însă Siepp; de aceea, ne permitem să redăm textul datorită virtuților descriptive: *„Castelul este o casă de vară după gustul oamenilor bogați. Grădina este frumoasă în comparație cu cele din Transilvania. Negustorii din Augsburg, Frankfurt și Hamburg au grădini și case mai frumoase decât transilvănenii. Priveliștea castelului este foarte frumoasă. Când cobori de pe o terasă înaltă a castelului din Avrig, întâlnești dovezi ale gustului ales al proprietarului. Specii rare de viță formează bolte umbroase, crângurile te atrag cu dedalurile lor, un parc prin farmecul său te îndeamnă să adaști în el, încât nu ai suficient timp să admiri fructele și plantele cele mai rare adunate din cele mai îndepărtate colțuri de lume (...) S-ar părea că cel care le-a adunat s-a gândit să experimenteze cultivarea lor în Transilvania (...) Toate aceste plante se produc în sere îngrijite*

¹⁷ Kenneth Hudson, *O istorie socială a muzeelor*, București, 1979, p. 48.

¹⁸ Inițiatorul demersului de această natură a fost Iosif al II-lea care încă de la 1770 a permis publicului vienez vizitarea colecțiilor imperiale din Palatul Belvedere.

¹⁹ Lazzaro Spallanzani, *Viaggio in Oriente. Relazione ordinata e compilata sui giornali del viaggio a Constantinopolo e su altri manoscritti inediti del grande naturalista*, ed. Naborre Campanni, Torino, 1888, p. 332.

cu grijă. Sera este încălzită, potrivit cu frigul de afară, de către un îngrijitor priceput. Căldura sobei trece prin țevi de jur împrejur dând astfel răsădurilor o cantitate de căldură mereu constantă. Plantele sunt aranjate în secțiuni, după originea lor. În felul acesta sunt îngrijite și încălzite în funcție de natura lor”.²⁰ Călătorii englezi care au vizitat colecțiile baronului au adoptat aceeași manieră rezumativă și descriptivă de evaluare a pieselor reprezentative din muzeu. Poți bănuși că circula în mediile călătorilor interesați de vizitarea unor astfel de colecții europene un model simplificator de evaluare. Mai este viabilă și o altfel de speculație: având în vedere “exotismul” zonei, unii dintre călătorii culturali s-au informat despre aceste spații citind relațiile de călătorie, ca de exemplu cea a Ladyei Craven sau intrând în contact direct cu cei care au cunoscut mai înainte acele locuri. Un astfel de caz este Robert Stockdale pe care îl suspectăm că s-a lăsat covârșit de informația oferită de John Sibthorp, universitar oxfordez aflat la 1794 în suita lui Sir Robert Liston, aristocrat englez care călătorea prin spațiul Europei centrale spre Constantinopol pentru a prelua funcția de ambasador al Marii Britanii. Cei doi s-au întâlnit în capitala imperiului otoman, unde Stockdale, aflat înaintea itinerariului nord-balcanic, s-a informat asupra reperelor fundamentale ale călătoriei sale. Cu mici variații ne semnificative textul său reproduce relația lui Sibthorp centrată pe remarcarea unor picturi de valoare (semnate de Tițian, Rembrandt, Van Dyck, Hamilton.), colecția “considerabilă” de minerale, biblioteca impresionantă prin „cărțile și antichitățile” sale, saloanele palatului mari și mobilate cu rafinement²¹. Merită menționată, de asemenea, aserțiunea lui Sibthorn cu referire la intenția baronului Brukenthal de a-și „dona statului colecția pentru ca aceasta să devină publică”²² și, completăm noi, să-și realizeze finalitatea iluministă: educația. Un călător târziu, de la sfârșitul vieții lui Brukenthal, boierul Dinicu Golescu - primul român care a trăit o criză identitară modernă, a descris și el grădina Avrigului pe care a vizitat-o în două rânduri, pe la 1802 și douăzeci de patru de ani mai târziu, când o găsește “mai scăzută decât era mai înainte”. El pare fermecat de scările de piatră mari, de havuzuri, de jocurile de apă, de copacii roditori străini, precum și de felurimile de flori de asemenea pământești și străine”, și “de alte multe frumusețări cu mare cheltuială și muncă săvârșite”²³.

Interesantă este însă și altă imagine ce se desprinde din relațiile de călătorie care amintesc de Baron și de colecțiile sale. Constatăm că mediul său devine “obiectiv de interes turistic” pentru călătorii cultivați care vizitează Sibiul; nu de puține ori, colecțiile ocupă un loc mai semnificativ în economia textului decât Baronul însuși. Diplomatul Constantino - Guglielmo Ludolf²⁴ și Lady Craven consideră colecțiile da artă vizitate ca fiind “remarcabile” sau “neprețuite”²⁵. Nobila englezoaică este impresionată, atunci când în iulie 1786 vizitează Sibiul, de portretul lui Carol I pictat de Van Dyck și de un “sfânt Ieronim cu leul” de o valoare inestimabilă.. Simptomatic pentru această perspectivă este textul lui John Sibthorp care oferă o imagine de ansamblu vis-à-vis de colecțiile evaluate dar fără a da nici o relație despre posesorul lor, baronul Brukenthal, deși este evident că la aceea dată (1794) fostul guvernator al Transilvaniei i-a ghidat pe membrii suitei ambasadorului englez prin saloanele și galeria palatului său²⁶. Un alt englez, aflat în trecere prin Sibiu pe la 1797, consideră că: „Orice vizitator al acestui oraș, dacă are la dispoziție două ore, nu trebuie să omită să viziteze marea colecție a baronului Brukenthal, constând din cele valoroase picturi, dintre care multe sunt datorate unor iluștri artiști ca Guido, Rubens, Rembrandt și alții. Monedele antice, medaliile și celelalte curiozități merită de asemenea să fie văzute. Biblioteca este

²⁰ Christoph Seipp, *op. cit.*, pp. 270-271.

²¹ John Sibthorp in the Danubian Lands, ed. Eric D. Tappe, în *Revue des etudes sud-est européennes*, V (1967), nr. 3-4, p. 467; Robert Stockdale, *op. cit.*

²² *Ibidem*.

²³ Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, Editura pentru literatură, București, 1964, p. 14.

²⁴ Constantino Guglielmo Ludolf, *Scrisori despre trecerea prin Țara Românească și Transilvania*, în: *Călători străini despre țările române*, vol. X, I, Ed. Academiei Române, București, 2000, p.438; călătorul a amintit “multa prețuire” pe care Brukenthal o manifesta “pentru tablouri, medalii și cărți”, remarcând câteva cărți rare despre descoperirile de la Herculaneum și Pompei, despre Vezuviu și Neapole, “ediții superbe” cu “gravuri desăvârșite” semnate de William Hamilton, ministrul de externe al Angliei la Neapole.

²⁵ *Ibidem*; Lady Craven, *op. cit.*, p. 323.

²⁶ John Sibthorp, *op. cit.*, p. 467.

foarte vastă și considerată de mare valoare. El (Baronul n.n.) mai are o grădină frumoasă la o jumătate de milă în afara orașului, realizată după gustul englezesc”²⁷. Observăm și aici funcționalitatea aceluiași model de interpretare a informației culturale asumate la vizita colecțiilor Brukenthal. Evident acest statut de loc turistic îl va avea Palatul Cavalerilor după ce prin dispoziții testamentare el devine muzeu, loc public al delectării culturale. Constatăm că la acest ultim călător, John Jackson, colecțiile concură serios reprezentarea Baronului, despre care autorul relatării afirmă doar că era *un bărbat de 80 de ani care vorbește binișor englezește*.²⁸

În secolul al XIX-lea muzeul a rămas un reper semnificativ al călătoriilor occidentale; colecțiile fiind vizitate, ce-i drept însă cu mai puțin entuziasm, în parte și datorită faptului că după moartea Baronului, politica de achiziții este mai puțin susținută. John Paget²⁹ și Charles Boner³⁰ fac parte dintre călătorii sceptici. O excepție o reprezintă călătorul D. Clarke, care a trecut prin Sibiu în 1802, fiind extaziat de valoarea pinacotecii Brukenthal pe care o consideră *probabil cea mai mare colecție particulară din Europa*³¹.

Relatăriile călătorilor străini cu privire la spațiul transilvan și bănățean sunt prea puțin interesate de viața elitelor, pentru că, așa cum am mai subliniat, aceasta se înscria în ritmurile timpului social european, căci nu numai modelul francez al monarhiei administrative se extinde în aria central și est europeană, ci și limba franceză, devenită prin extincție și agent socio-cultural; prin francizarea elitei și mai apoi prin realizarea unei influențe active cu aplicații locale, a unui compromis fructuos al universalismului modelului occidental și sobrietatea etichetei central-europene, începe recuperarea socio-culturală a “Europei periferizate”. Apogeul procesului de recuperare socio-culturală va fi atins pe perioada afirmării, în Transilvania și Banat, a reformismului theresian. Acest proces poate fi urmărit și prin prisma relațiilor de călătorie care surprind, pe studii de caz, comportamentele și atitudinile elitei locale, surprinse în momentul contactelor oficiale și private angajate între aceasta și călătorii străini.

Portretul exemplar al lui Samuel von Brukenthal se suprapune la modul emblematic peste imaginea elitelor transilvănene – din text, de cele mai multe ori, constatăm că deși semnaleză anumite diferențe etno-culturale existente între nobilimea maghiară și secuiască, respectiv patriciatul săsesc, acestea nu au rol disfuncțional, mai important în coeziunea socio-culturală fiind modul de viață și loialitatea față de sistemul instituțional reprezentativ – este relativ omogen, corpul social exprimându-se prin individualitatea culturală a membrilor elitei.

---

²⁷ John Jackson's *Landreise aus Ostindien nach Europa unternommen im Jahre 1797 auf einem wenig besuchten und bekannten Wege durch die asiatische und europäische Turkey, Siebenbürgen, Ungarn und Deutschland. Auszugsweise aus dem Englischen übersetzt mit einer Karte, Berlin und Hamburg 1804*, p. 167; prima ediție, cea engleză, a fost publicată la Londra în 1799.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ John Paget, *Ungarn und Siebenbürgen, politisch, statistisch, ökonomisch*, vol. 2, Leipzig, 1842, p. 357.

³⁰ Charles Boner, *Siebenbürgen, Land und Leute*, Leipzig, 1868, p. 89.

³¹ E. D. Clarke, *op. cit.*, p. 286.